

Radek MALÝ
Olomouc

K jednomu inspiračnímu zdroji poezie Jana Skácela

Klíčová slova: Jan Skácel, Georg Trakl, hermetická poezie, rakousko-české literární vztahy

Keywords: Jan Skácel, Georg Trakl, hermetic poetry, Austrian-Czech literary relations

Abstract

Autor studie zkoumá vztah mezi poezií rakouského expresionisty Georga Trakla (1887-1914) a českého básníka Jana Skácela (1922-1989). Traklovo dílo v překladech Bohuslava Reynka ovlivnilo vývoj moderní české poezie ve třicátých letech dvacátého století, především u Františka Halase a dalších básníků. Ozvěny Traklovy poezie však můžeme zaznamenat také v šedesátých letech u básníka Zbyněka Hejdy, Jana Skácela a prostřednictvím nových překladů Traklových básní Ludvíka Kundery. Tyto překlady jsou spojeny se Skácelovým zájmem o Traklovo dílo, jenž vrcholil v jeho sbírce *Metličky* (1969).

Author of the study examines the relation between poetry Austrian expressionist Georg Trakl (1887–1914) and Czech Poet Jan Skácel (1922–1989). Trakl's work affected the development of modern Czech poetry in translations by Bohuslav Reynek in Thirties of the twentieth century by František Halas and other poets. The echoes of Trakl's poetry can we read also in the sixties by poet Zbyněk Hejda, Jan Skácel and by Trakls translations by Ludvík Kundera. These translations are connected with Skácel's work, exactly in book *Metličky* (1969).

Moravský básník Jan Skácel (1922–1989) bývá v českém kontextu považován za natolik originálního básníka, že jen s obtížemi hledáme jeho předchůdce či důstojné pokračovatele. Přesto lze v jeho tvorbě objevit nečekané inspirační zdroje. Jedním z nich je dílo rakouského expresionistického básníka Georga Trakla (1887–1914), jehož temná, melancholická poezie obsažená ve dvou sbírkách (*Básně – Gedichte*, 1913 a *Šebestián ve snu – Sebastian im Traum*, 1915) prostřednictvím

překladů do češtiny zasahovala zejména ve třicátých letech dvacátého století do vývoje české literatury, zejména do raných sbírek Františka Halase, Viléma Závady a Jana Zahradníčka.

Trakla do češtiny soustavně překládal nejprve Bohuslav Reynek (překlady vyšly v letech 1917 a 1924) a později Ludvík Kundera (knížní vydání v letech 1965 a 1995). V Reynkově případě se jedná o první překlad Trakla do cizího jazyka vůbec. Překlady Ludvíka Kundery z let šedesátých už představují autora známého v českém i světovém kontextu, jeho přístup tedy nebyl tak objevitelský jako Reynkův. Přesto tyto překlady vyvolaly další vlnu zájmu o Traklovo dílo v českých zemích – možná ne v takové výjimečné šíři, jako tomu bylo u Reynkových překladů ve třicátých letech, ale u dvou autorů jsou tyto vrypy zcela zjevné. Jsou jimi Zbyněk Hejda a Jan Skácel, oba z okruhu spřízněných literárních časopisů „Tvář” a „Host”. Oba zmínění básníci však vytvořili natolik svébytné dílo, že nelze jednoduše konstatovat jejich přímé ovlivnění Kunderovými překlady. Nové překlady možná jen urychlily či prohloubily jejich zaobírání se Traklem, k němuž tak jako tak různými cestami dospěli.

Zatímco Hejdova literární spřízněnost s Traklem je explicitní a nepopíratelná (např. Hejda sám Traklovy básně rovněž překládal), v případě Jana Skácela se v odborné literatuře o jeho možné vazbě na Trakla dozvíme jen velmi málo. Tato vazba však existuje a přímo na ni upozorňuje Ludvík Kundera, Skácelův přítel a sám básník, ve své sbírce *Sny též* z r. 1995, která může být chápána jako osobitý soubor záznamů a vzpomínek. V části věnované Janu Skácelovi čteme následující verše:

[...]
Honza Skácel šel na truc do fabriky, do té kostrbaté
Líšně, pak však vydal první knihu básní
a v uvážlivém rytmu roků druhou a další a další,
kladl v nich zvláštní otázky, ptal se,
kolik příležitostí má růže a co zbylo z anděla,
v hodině mezi psem a vlkem odléval
do ztraceného vosku sporé verše a šlehal
jimi jak metličkami smuténku, aniž ji zahnal,

nějakou dobu seděl v rozhlase a začal tam psát
své sloupky, své malé recenze (jednu o našem kanárkovi),
směl dokonce cestovat, byl za polárním kruhem i ve Vietnamu,
v Tyrolích jsme jednou v poledním žáru putovali ke hrobu
Georga Trakla, v Kunštátě pak na krchově chruplavě pravil:
Můj starý básníku, to už se u něho dveře nethly
(Kundera 1995, s. 51)

Osobní vzpomínka Ludvíka Kundery dále rozvíjí text, odkazující na výše popsanou společnou poubovou básníků ke hrobu Georga Trakla roku 1969 – Skácel údajně Traklovy texty dobře znal v originále a obdivoval je, nerozmlouvaje sice Kunderovi jeho boj s překládáním Trakla do češtiny, avšak poukazuje na marnost takového počínání.

Jiný důkaz o tom, že Skácel se o Trakla zajímal, a to dokonce velmi intenzivně, podává Zdeněk Kožmín ve své skácelovské monografii:

Zvláštní možnost nahlédnout do Skácelovy citlivosti k životním dominantám nám poskytují jeho poznámky k některým cizím životopisům. Soustředíme se na Skácelovo studium života Georga Trakla. Ze Skácelovy knihovny máme v rukou svazek *Erinnerungen an Georg Trakl. Zeugnisse und Briefe* (Otto Müller Verlag, Salzburg 1959). Skácel jednak podtrhával v textu, jednak zaškrtoval po straně textu, případně dělal vykřičníky či jiné znaky a konečně si zaznamenával a komentoval některé stránky z knihy na zadním předešlé i obalu. [...] Jan Skácel si četl knížku o Georgu Traklovi tak, že se ozval na ta místa, s nimiž zvláště důvěrně rezonoval. Bylo by možno říci, že si četl o cizích životech tak, jak si „četl“ i svůj vlastní život, totiž s neustálými posuny k určitým myšlenkově podstatným průsečíkům životních dějů (Kožmín 2000, s. 35).

Sama tato skutečnost – Skácelův zájem o Traklovu biografii – ještě nedokazuje, že Traklova poetika se odrazila i ve Skácelově tvorbě. Při pohledu na Skácelovo dílo však zjišťujeme, že vazby zde jsou, tušené a mnohdy křehké, ale zřejmé. Jen výjimečně je lze pozorovat na rovině konkrétních citací či aluzí (to by ostatně bylo Skácelově poetice cizí); spíše se zdá, že Skácel svou tvorbou stojí – alespoň zčásti, svými „smuténkami“ a „traklovským životním pocitem“ – na tom pólu evropského básnictví, který by bylo lze označit jako hölderlinovsko-traklovský. Toho si všímá i Zdeněk Kožmín ve zmíněné monografii:

Skácelova jedinečnost je však stále zakotvena na hlubinách toho, čeho bylo v životním i literárním kontextu, v etickém a estetickém zlidšťování světa už dosaženo. Je osobitý a svůj vždycky a za všech okolností, ale je také za všech okolností vrostlý do objektů světa, do tradice, do odkazu lidí dávno mrtvých. Tato plodná rozpětí Skácelova světa mezi otce a matku, Erben a Trakla, domov a svět, poezii a prózu, mýtus a naslouchání současnosti jsou žitá a prožitá s opravdovostí budící obdiv a důvěru (Kožmín 2000, s. 14).

Je obtížné hledat u básníka Skácelova formátu literární vzory či „učitele“. Avšak zdá se, že právě jména tak protilehlá jako Erben a Trakl mohou pomoci uspokojivě vymezit široké rozpětí Skácelovy poezie, odehrávající se přitom na jediné struně. Skácelovo niterné, nikoli formální sepětí s Traklem ještě více vynikne při pohledu na českou literaturu zvenčí, v evropském kontextu. Rakouský spisovatel Peter Handke interpretoval ve své *laudatio* u příležitosti udělení Petrarcovy ceny Janu Skácelovi v r. 1989 Skácelovu poezii na základě podobně zdánlivě protichůdných světů – na osobnostech a dílech Georga Trakla a Wolfganga Amadea Mozarta (Handke 1989–1991, s. 25–38). Takové srovnání se jeví jako obzvláště objevné, uvědomíme-li si, že Handke mohl znát Skácelovo dílo pouze z nemnoha překladů do němčiny. Sám Skácel byl prý pronikavostí této interpretace mile překvapen.

U Skácela se však ovlivnění Traklem projevuje i na úrovni jednotlivých sbírek, v nichž se ve zvýšené míře objevují motivy smrti, úzkosti a podzimu. Po třech básnických sbírkách, v nichž Skácel definuje a zakotvuje svou osobitou a až do konce tvůrčího života prakticky neměnnou poetiku (*Kolik příležitostí má růže* (1957), *Co zbylo z anděla* (1960) a *Hodina mezi psem a vlkem* (1962)), přichází sbírka čtvrtá, *Smuténka* (1965), už v názvu s příklonem k melancholii. Melancholie měla sice vždy ve Skácelových verších pevné místo, v druhé půli šedesátých let však začínají pocity úzkosti převažovat:

Třmeny

[...]

Uřatá hlava letí po větru
a je mi úzko, skoro k pláči,

najednou nevím,
jestli k smrti stačí
odhodit křivou šavli,
volat: Neudeř!
[...]

(Skácel 1995, s. 209)

Těžko soudit, zda se již v této sbírce projevuje Traklův vliv – nebo ten je nesporný až u sbírky následující. Ve Skácelových verších však poznáváme krajinu Traklových veršů s typickými atributy – tak v básni *Elegie* je styčných bodů hned několik – např. rybník, hráz, soumrak, rákosí či havrani:

Už jenom ty a já jezdíme lokálkami
okolo rybníků a kolem starých hrází,
kde padá tma a padá na rákos.

Už jenom ty a s námi starý bůh.

Je strašně starý, starší než ty hráze,
má křivý prst a lítost jako saze
snáší se na kraj – samí havrani.

(Skácel 1995, s. 187)

Pátou Skácelovu sbírku, *Metličky* z roku 1968, otvírá báseň *Hřbitov v prosinci* – relativně málo známý text, na němž jako na jednom z mála lze poukázat ne na jediný, ale hned na několik dílčích rysů, které pravděpodobně souvisejí s Traklovou poezií:

Hlomozna větru před kůň zapřažená
Výslechy prvních mrazů dlouho do noci
Trubači prázdnot dují jako stěna
V bezlistí ptáci Není pomoci

Trubači prázdnot nadouvají líce
Do polí zídka břečťan přelézá
Kamenné deště ujídají z hrobů
Před koně zapřažená hlomozna

Hle hřbitov v prosinci a vítr odjinud
Ohýbá k zemi cizokrajnou túji

Nepřijde nikdo Pane smiluj se
Trubači prázdnot pilně vytrubují
(Skácel 1995, s. 215)

Nesporně traklovská je atmosféra básně, její topos (hřbitov) i čas (zimní noc) souzní s traklovskou poetikou. To ovšem znamená málo, nebo takové časové a místní určení odpovídá i tradiční představě romantické, melancholické básně. Druhým „nepřímým“ důkazem může být forma básně. Básně o třech slokách se čtyřmi verši spjatými střídavým (ve Skácelově básni přerývaným) rýmem dominují první Traklově sbírce a pro Skácela nejsou úplně typické. O něčem může vypovídat i fakt, že všechny verše básně – jak je tomu u Trakla důsledně v celém básnickém díle – začínají velkým písmenem. K této úpravě Skácel systematicky přistupuje v celých *Metličkách*, předtím ani potom se s ní nesetkáme. Proto ji lze považovat za příznakovou. Ani to by ještě nemuselo nic znamenat. Zaměříme proto pozornost na oblast lexika.

Zarazí nás některá Skácelova epiteta; jmenujme dvě – *trubači prázdnot* a *kamenné deště*. Ani jedno toto spojení nemá v Traklových textech dvojence, přesto však obě mohou o souvislosti s Traklem napovídat. Adjektivum *steinern* (*kamenný*) používá Trakl často v podobně neobvyklých spojeních, např. *kamenná noc* z básně *An die Verstummten* (*Oněmělým*) či *kamenný chlum* z básnické prózy *Winternacht* (*Zimní noc*). Druhý příklad, obraz „trubači prázdnot“, evokuje dramatickou zkratku z Traklovy básně *Trompeten* (*Trubky*).

Ve čtvrtém verši první sloky čteme substantivní neologismus *bezlistí*. Je známým faktem, že Skácel s neologismy pracoval jako málokterý jiný český básník, ale přesto se opět nabízí možnost hledat paralelu s Traklem opakovaně používaným výrazem *entlaubt*, participiém vytvořeným od německého slovesa *entlauben* (*zbavit listí*). Navíc, obrazností příbuzný verš *strom třese se v své bezlistnosti*, v němž je opět tohoto slova užito, by v příbuzném tvaru, najdeme u Františka Halase, v básni *V dešti* (Halas 1978, s. 185).

Není snadné obhájit myšlenku, že Skácelova báseň *Hřbitov v prosinci* stojí pod přímým vlivem Trakla – a není rovněž snahou to tvrdit.

Je-li však známo, že Skácel se v těžé době Traklem zabýval, lze na základě indicií různého charakteru tento vztah, vědomý či nevědomý, konstatovat i ve Skácelově poezii.

Ještě výrazněji a v koncentrované podobě, nejen v rovině nepřímých nápověd, se tento vztah rozkrývá v jiné básni *Metliček*, v následujícím pětiverší:

Čistota

Září A lovec s rozlomenou puškou
Toulá se při okraji lesa Ze strnišť
Divoké husy vracejí se v klínech
Ve starých básních jako v zahradách
Tlumené pády plodů Ticha nesbíráná
(Skácel 1995, s. 247)

Podzimní lovecký výjev nápadně připomíná úvodní scénu Traklovy básně *V zimě*:

Na poli chladný bílý třpyt.
Ohromné nebe je tak opuštěné.
Hejno kavek nad tůň se žene,
lovci jdou z lesa, panuje klid.

Mlčení dlí v černých korunách.
Svit ohňů z domků měkce plane.
Chvílemi z dálky zazvoní saně,
šedavý měsíc stoupá v tmách.

Šelma má roztržený bok,
havrani v stružkách krve brouzdají se.
Vyzáblý rákos žlutě chví se.
Mráz, kouř a v prázdném hájí krok.
(Trakl 2005, s. 36)

Atmosféra obou básní, přítomnost ztišení a zároveň napětí spojeného s lovem, se navzájem dosti podobají (přes Traklovu brutalitu a větší konkrétnost); rozdílná jsou pochopitelně roční období, v nichž se výjevy odehrávají. Podstatné je však toto: v každém verši Skácelova textu nalézáme narážky na Traklovo dílo. „Okraj lesa” ze Skácelo-

vy básně je doslova přeložený pro Trakla velmi typický, ba klíčový výraz *Waldsaum* – lem, kraj lesa, mající pro básníka symbolický význam přesahu do transcendentna, rozhraní mezi světem pozemského a nadzemského. Divoké husy nad strništi evokují Traklův *Vogelzug* (*tah ptáků*), opět klíčový pojem spjatý s touhou po úniku a jeho neuskutečnitelnosti. A konečně v *zahradách tlumené pády plodů* téměř doslova citují jeden verš z Traklovy básně *Die Verfluchten* (*Proklatici*): *Im Garten fallen Äpfel dumpf und weich*, doslova „v zahradách padají jablka tlumeně (temně) a měkce”. Shrneme-li si to, v jediné básni o pěti verších nacházíme shodu dvou klíčových motivů a dvou téměř doslovných citací. Ještě tehdy by se mohlo jednat o nahodilou podobnost, kdyby se nenabízel další důkaz vědomé spřízněnosti této básně s Traklovou poezií – ono *ve starých básních...* ze čtvrtého verše. Zde možná dává Skácel přímo najevo vazbu textu k jiné, snad Traklově poezii.

Jan Skácel se ve sbírce *Metličky* nevyhýbá odkazům na jiné, jím ctěné básníky. Pro účel této práce mají význam dva takové texty. První z nich, s prostým názvem *Řeč*, odkazuje na výše zmíněný Skácelův proslov nad hrobem Františka Halase, ne náhodou básníka s Traklem v rané fázi své tvorby úzce spjatého:

Řeč

Vždycky to někde je
Můj starý básníku
Aspoň za to ještě stojíme
A dnes je to tady
V Kunštátě na hřbitově
Který jste si zvolil

A podzim je se všemi trubkami
Jakési výročí tu je
A mokrá uklizená pole
A ptáci
Kteří zůstali přes zimu
A také my jsme tady

A s takovými obavami
[...]

(Skácel 1995, s. 223)

Zdá se, že Skácel si byl vztahu Trakl-Halas vědom a pokusil se jej – zašifrovaně a dost možná nevědomky – do této básně zapracovat. A to ve verši *A podzim je se všemi trubkami* – ten by mohl odkazovat na již citovanou Traklovu báseň *Trubky*.

Nárůstu existenciálních motivů ve sbírce *Smutěnka* a zejména *Metličky* si všímá i Zdeněk Kožmín ve své monografii, když podotýká, že do *Metliček* proniká daleko více úzkosti a tísně než do sbírek předchozích. Nehledá zde však souvislost přímo s Traklem, ale – a snad i pod vlivem básně *Řeč* – s Františkem Halasem:

Budeme-li hledat vysvětlení, proč Skácel nazval svou sbírku právě *Metličky* (jsou spojeny s básní o snímání posmrtné masky), najdeme je také v tom, že tato sbírka je sbírkou nejvíce tematizovanou právě smrtí. Snímání posmrtné masky můžeme chápat právě v halasovském kontextu. Skácel tu vede dialog se svým básníkem. *Metličky* jsou poctou tvorbě a osobnosti Halasově (Kožmín 2000, s. 86).

Paralela s Traklovým dílem, které Halasovu ranou poetiku spolu-
utvářelo, je však nasnadě.

I z řady jiných básní *Metliček* lze vycítit traklovskou atmosféru rakouského venkova, který se v mnohém velmi podobá tomu Skácelovu – moravskému (i když je pravda, že taková podobnost ve středoevropském regionu nepřekvapí). Podobné motivy, např. Podzimní večerní návrat do vsi v básni *Lámání kukuřice* (Skácel 1995, s. 248), neznamenaají nutně přímé ovlivnění Traklem – jen jejich zvýšená četnost ve Skácelově poezii této doby o něm možná vypovídají.

V další Skácelově básnické tvorbě lze sledovat odklon od tohoto temného, existenciálního tónu. Přesto se i ve sbírkách z osmdesátých let vyskytnou (spíše ojediněle) básně, na nichž je možný vliv Trakla patrný. Jedním z takových textů je báseň *Noční můra* ze sbírky *Dávné proso*, vydané v roce 1981:

Pojednou dítě vzkřikne ze sna
a probudí je vlastní pláč

To velké Malé se mu zdálo
a cosi dávného se stalo

a dítě neví proč a zač

A je tu bezednost té chvíle
kdy černé bezy kvetou bíle

a voní noc jak stonek rdesna
(Skácel 1996, s. 16)

Vytrácí se sice, především díky tomu, že Skácel užil volnější formu, základní pocit, „traklovská nálada“, tak, jak byla zřetelně cítit ve výše citovaných Skácelových básních, avšak *Noční můra* znalci Traklova díla jednoznačně vyvolá asociaci na báseň *Noční romance* z první Traklovy sbírky, jež zpracovává totéž téma.

V *Dávném prosu* najdeme i báseň *Dotyky*, která v úvodním dvojverší rozvíjí metaforu ne nepodobnou (rozhodně alespoň možným výkladem) Traklově oxymórum „černému sněhu“ či „černé rose“:

na snůšce medu citrónový pyl
a na jablůnce v lese černý pomeranč
(Skácel 1996, s. 26)

Jan Skácel představuje mezi básníky, na něž svou poetikou zapůsobila poezie Georga Trakla, ve více ohledech výjimku. Především – a právem – nebývá tradičně řazen k básníkům melancholického, tragického vidění světa. Přesto i o něm lze mluvit jako o „básníkovi podzimu“ – a k této otázce se ještě vrátíme v kapitole věnované traklovskému motivu „podzimu na jaře“. Na rozdíl od Halase, Hrubína, nebo i např. Hejdy u Skácela nezaznamenáme vliv Trakla v rané tvorbě, nýbrž až v její vyzrálé fázi – v druhé polovině šedesátých let. I zde je však Traklův vliv spíše zašifrován v nenápadných a „pravděpodobných“ shodách motivů či prostředí básně. Přesto se u Skácela najdou i texty, u nichž se zdá být Traklův vliv nepochybný.

U Skácela nelze mluvit o expresionistickém období či o expresivním stylu. Spíše lze v jeho tvorbě kontinuálně vyzorovat existenciální prvky, které právě v druhé polovině šedesátých let nabývají na gradaci ve sbírkách *Smutěnka* a *Metličky*. Ve sbírkách ze sedmdede-

sátých a osmdesátých let tyto prvky nemizí; dále jsou přítomny a v různé míře spoluutvářejí Skácelovu poetiku až do jeho poslední sbírky.

Prameny

- Halas F., 1978, *Básnické dílo*. Čs. spisovatel, Praha.
- Kundera L., 1995, *Sny těž*. Atlantis, Brno.
- Skácel J., 1995, *Básně I*. Blok, Brno.
- Skácel J., 1996, *Básně II*. Blok, Brno.
- Trakl G., 1917, *Básně Jiřího Trakla*. Přeložil Bohuslav Reynek. Dobré dílo, Stará Říše.
- Trakl G., 1924, *Šebastián v snu*. Přeložil Bohuslav Reynek. Obzina, Vyškov.
- Trakl G., 1965, *Básně*. Přeložil Ludvík Kundera. : SNKLU, Praha.
- Trakl G., 1987, *Historisch-kritische Gesamtausgabe in zwei Bänden*. Hrsg. Walther Killy und Hans Szklenar. Otto Müller Verlag, Salzburg.
- Trakl G., 1995, *Šebestián ve snu*. Přeložil Ludvík Kundera. Arca JiMfa, Třebíč.
- Trakl G., 2005, *Podzimní duše*. Přeložil Radek Malý. BB-Art, Praha.

Literatura

- Handke P., 1989–1991, *Das plötzliche Nichtmehrwissen des Dichters. Petrarca-Preis, Jan Skácel, Paul Wuhr, John Berger*. Edition Petrarca.
- Kožmín Z., 2000, *Skácel*. Jota, Brno.
- Kožmín Z., 1997, *František Halas*, [in:] *Interpretace básní*. Masarykova univerzita, Brno.
- Kundera L., 1999, *František Halas. O životě a díle (1947–1999)*. Atlantis, Brno.